

RELATIONSHIP BETWEEN SELF-COGNITION AND SELF-WORK OF STUDENTS

VASIL VASILEV

PHD AT PEDAGOGICAL FACULTY
DEPARTMENT "TECHNOLOGY STUDY AND VOCATIONAL EDUCATION"
AT KONSTANTIN PRESLAVSKY – UNIVERSITY OF SHUMEN

BULGARIA

VASKO_I_VASILEV@ABV.BG

ABSTRACT: WITHOUT ACTIVELY PARTICIPATING IN THE TRAINING, THE STUDENT CAN NOT MAKE STEPS FORWARD IN THEIR PERSONAL DEVELOPMENT. BY AMATEUR AND STUDENT INITIATIVE GRADUALLY THE TRANSITION TO FULL INDEPENDENCE IN COGNITIVE AND PRACTICAL ACTIVITY TO SELF-EDUCATION, A FUNDAMENTAL OBJECTIVE OF THE MODERN SCHOOL. DIFFERENT NATURE INDEPENDENT WORK OF STUDENTS THEREFORE PREPARE SELF-EDUCATION, WHICH IS PARTICULARLY IMPORTANT IN THE ERA OF THE INFORMATION REVOLUTION, REQUIRING PERMANENT SCIENTIFIC TRAINING. IN THIS WORK IS SOUGHT RELATIONSHIP BETWEEN INDIVIDUAL WORK, SELF-ACTIVITY AND SELF - INDIVIDUAL WORK. THEY ARE CONSIDERED AS A PRACTICAL MEANS OF CARRYING OUT INDEPENDENT ACTIVITY BY THE AUTONOMY OF THE STUDENT EXPRESSES HIS PERSONAL CHARACTERISTICS. CONSIDER THE INDIVIDUAL WORK AS A COMPONENT OF SELF-ACTIVITY.

KEYWORDS: EDUCATIONAL PROCESS, INDEPENDENT WORK, SELF - INDIVIDUAL WORK, RELATIONSHIP

Без да участва активно в обучението, ученикът не може да направи стъпки напред в личностното си изграждане. Преминавайки през съответни трудности и препятствия от интелектуално или практическо естество, ученикът свободно, чрез личен опит и самодейност достига до определени изводи, развива своята автентичност, постига независимост в мислите, съжденията, в учебното си поведение. Педагогическото присъствие на учителя в образователния процес трябва да е скрито, незабележимо. Той би трябвало дискретно да направлява и подпомага обучението.

Посредством самодейността и инициативата на ученика постепенно се осъществява преходът към пълна самостоятелност в познавателната и практическата дейност, към самообразование, което е основна цел на съвременното училище. Различните по характер самостоятелни работи на учениците следователно подготвят самообразованието, което е особено наложително в епохата на информационната революция, изискваща перманентна научна подготовка.

Активизирането на мисленето е "органически свързано с повишаване съзнателността на учащите се. Съзнателността не се изчерпва с участието на мисленето, а има и редица други страни като правилно отношение към ученето и свързването на теорията с практиката" [5].

Мисловната дейност в обучението много тясно зависи от проблемността. По пътя на познанието от ясното към неясното, от познатото към непознатото, по който върви всеки учебен процес, мисленето има първостепенно значение.

Проблемността произтича и от друга характерна особеност. Необходимостта да се видят и преодолеят противоречията между това, което се търси, поставя проблеми, движи мисленето. Много важна е мотивировката при мисловната дейност.

Идеята за самостоятелната работа в обучението е в основата на дидактическите възгледи на най-големите умове, работили по проблемите на педагогиката, педагогическата психология, общата и частните дидактики. При опитите да се даде определение на същността на понятието *самостоятелна работа* се открояват не малки различия, дори и твърде противоречиви виждания:

В. П. Стрезикозин я разглежда като “многообразни видове индивидуална и колективна дейност на учениците, осъществявана в клас, извън клас или въщи по задание, без непосредственото участие на учителя. Изпълнението на тези задания изисква от учениците активна мисловна дейност, самостоятелно решаване на различни познавателни задачи за прилагане на по-рано усвоени знания” [1].

Самостоятелната работа според Р. Г. Лемберг е онази, която се извършва като “резултат от вътрешни подбуди и интереси”, а според А.Г.Молибог тя е форма на учебна работа: “Самостоятелната работа е основа на всяко образование, особено на висшето”.

Г. Валтер разглежда самостоятелната работа като метод на обучението: “Методът на самостоятелната работа е средство за възпитаване на учениците към самостоятелна дейност, средство за развиване самостоятелността на тяхното мислене и действие. При това учителят ръководи учениците.”

Ядрото на всяка самостоятелна работа според П. Пидкасиста са проблемът или задачата и те носят в себе си необходимостта от откриване или прилагане на нови пътища и начини за добиване на знания.

“Под самостоятелна работа ние разбираме изпълнение на задачи от учениците без всякаква помощ от учителя, но под негово наблюдение.” – дава следното определение Р. Микелсон [1].

Едно от най-често цитираните и приемливи определения на самостоятелната работа е това, което дава Б. П. Есипов. Отнасяйки се критично към вижданията на Р. Микелсон, той основателно възразява, че самостоятелната работа не изключва помощта на учителя. Б.Есипов определя самостоятелната работа по следния начин: “Самостоятелната работа на учениците, включена в процеса на обучението е такава работа, която се изпълнява без непосредственото участие на учителя, но по негово поръчение в специално определено време, при това учениците съзнателно се стремят да постигнат поставената в задачата цел, влагат всички усилия и изразяват резултатите от своите умствени и физични действия в една или друга форма.” [1]

Взаимовръзката и единството между мислене и знание, както и съставните компоненти на познавателната дейност у учениците в структурата на учебния процес дават основание понятието самостоятелна работа да се разглежда като дидактическо явление, характеризиращо се с две страни: от една страна това е учебна задача, която ученикът трябва да изпълни и от друга страна самостоятелната работа е форма на изява на мисловната дейност, паметта и творческото въображение на ученика.

Самостоятелната работа е много близка и е в тясна връзка с други понятия като познавателна дейност, самостоятелност, познавателна самостоятелност, активност, съзнателност.

Необходимо е да се разграничават самостоятелността на ученика като негова характеристика на интелектуалната дейност от самостоятелната работа като средство за

формиране на тази характеристика – самостоятелността се приема като умение за извършване на едни или други умствени и практически действия.

Принос за развитието на проблема за самостоятелността, съзнателността и активността на учащите се в процеса на обучение имат много представители на прогресивната педагогическа и методическа мисъл [2]: Я. А. Коменски, създавайки своята "Велика дидактика", се стреми към изнамирането на такива пътища на обучение, при които "обучаващите по-малко да учат, а учащите се повече да се учат". Според Ж.Ж.Русо "за вещите, за които научаваш сам, получаваш много по-ясни и верни понятия, отколкото за тези, с които ни запознават чуждите уроци". Песталоци изтъква, че чрез обучението е необходимо да се възпитава такъв човек, който не само има знания, но може да мисли и умее да действа.

Въпросът за развитието на самостоятелността, съзнателността и активността на учениците в учебния процес е един от основните въпроси в педагогическата система на К.Д.Ушински. Според него училището трябва да изисква "децата по възможност да се трудят самостоятелно, а учителят да ръководи този самостоятелен труд и да дава материал за него". Схващането на Ушински за това, че ученето трябва да бъде труд, изискващ и същевременно формиращ самостоятелността на учениците, че възпитаването е длъжно да ги подготвя за живота и труда, имат много важно значение за по-нататъшната разработка на дадения проблем. Необходимостта от засилване на самостоятелността на учениците в учебния процес произтича не само от съвременните социални изисквания, но и от редица дидактически, гносеологически и психологически основания. Именно при обучението, в което проявяват по-голяма самостоятелност, наред с усвояването на знанията, се развиват и способностите им. По този начин то изпълнява най-резултатно своята възпитателно развиваща функция. В учебния процес самостоятелността на учениците се състои от различни взаимосвързани елементи и се проявява в различни насоки. От дидактическо гледище могат да се разграничат:

- Самостоятелност в практическата дейност на учениците
- Самостоятелност в познавателната дейност
- Организационно-техническа самостоятелност, която характеризира "технологията" на самата дейност /умение да се подготвя работното място, да се планира правилно дейността и разпредели времето за нейното изпълнение и пр./

Активността се приема за волево, целенасочено усилие при изпълнението на дадена дейност. На проблемите, свързани с активизирането на учениците, значително място е отделено в педагогическото наследство на М.Герасков [2]. Според него активната природа на детето трябва да се ръководи и направлява чрез образованието по пътя на все по-голяма самостоятелност. "Детето – пише той – по природа е активно същество, но с образованието тази активност трябва да се засили, рационализира и да се развие доколкото е възможно, до творческа деятелност". Според Д. Кацаров "образователната работа трябва да бъде извършена при най-голяма активност от страна на детето, нещо повече, тя трябва да представлява от себе си една самодейност на детето и то колкото се може повече една спонтанна самодейност..." [2].

При ученето активността се проявява в целенасочената дейност на учениците, във включване на максимална енергия и волеви усилия за преодоляване на учебните трудности. Тя е нужна и там, където още няма задача за самостоятелно изпълнение. Ето защо не всяка активност и активна познавателна дейност на учениците /напр.внимателното слушане на учителя/ се отнася към самостоятелната работа. Но

като характеристика на самостоятелната работа активността винаги присъства. Съществува изпълнителска, познавателна и творческа активност.

Проблемът за познавателната активност има съществено значение за цялостното развитие на личността на учащия се, на неговата интелектуална, емоционална и морално-волева сфера, за формиране и развитие на творческите му способности, за повишаване статуса му в колектива на основата на адекватна система от ценности. Необходимо е да се формират и възпитават не само знаещи и можещи изпълнители, а преди всичко творчески мислещи и действащи преобразователи.

Съзнателността се изразява в убедеността за извършване на определена добре обмислена и логически обоснована познавателна дейност. Когато активността и съзнателността са налице, правят разгръщането на самостоятелността като качество. Затова развитието на тези качества веднага се отразява върху развитието и формирането на други качества.

По-трудно се разграничават понятията самостоятелна работа и познавателна дейност на учениците. Според Ил. Никифорова познавателната дейност в учебния процес се разглежда като "дейност, при която в специално създадена /при ръководната роля на учителя /педагогическа ситуация, учащият се усвоява ново знание, преоткрива за себе си известните вече/ на човечеството/ научни истини, усвоява и обогатява социалния опит, създава свой личен опит /изработва стил на поведение, формира личностните си качества [4].

Познавателната дейност на ученика предполага неговото постоянно движение към познанието на все по-дълбоки и съществени връзки и зависимости между изучаваните процеси и области на научните знания. Познавателната дейност, която включва психическите процеси и е свързана с чувствата, волята, особеностите на личността, е същността на усвояването. Това определя необходимостта от оптимално активизиране на тази дейност и управляването ѝ не като процес на овладяване на готови истини, а преди всичко на пътищата и начините за тяхното достигане.

Формирането на качеството "познавателна самостоятелност" е цел на обучението. Разграничават се две равнища на познавателна самостоятелност – репродуктивна и творческа. Репродуктивната се изразява във възприемане на готова информация /чрез натурални обекти или знакова система/, нейното осъзнаване в определени елементарни връзки с другите знания и възпроизвеждане при необходимост. Творческата познавателна самостоятелност се изразява в интелектуално търсене на знанията, техните взаимовръзки, доказателства, оценка на верността на своите и чуждите гледни точки.

Творчеството обикновено се разглежда като създаване от човека на нов несъществуващ по-рано тип обществен продукт – духовен или материален.

Главната функция на ученическото творчество е във формирането на самия човек като нов продукт, на нови свойства на неговата личност!

Това се обяснява с обстоятелството, че макар и да не създава обществено ново, творчеството на ученика е идентично с творчеството на зрелия човек по процеса на дейността, благодарение на което продуктът от нея е субективно нов за ученика. Създавайки този нов за него продукт, ученикът осъществява същата дейност, която извършва и всеки друг творчески деен човек. Творчеството на учения, изобретателя, новатора, се отличава от творчеството на ученика по мащабите на решаваните проблеми поради големия обем на знанията, по дълбочината на тяхното решаване, но не и по процедурата на дейността. Следователно творчеството на ученика е вид

дейност, насочена към създаване в процеса на самостоятелното търсене на качествено нови за него продукти /ценности/, които имат обществено значение, доколкото са важни за формиране на личността като социален субект. Много често творческият процес предполага самостоятелен пренос на знания и умения в нова ситуация. Колкото по-далечна е връзката между ситуацията и съхранените в паметта знания, толкова по-творчески характер носи приложението на тези знания, ако то се осъществява самостоятелно и не е повторение на сходен, по-рано известен на субекта случай.

Друга черта на творческата дейност е виждането на нови проблеми в познати условия. Според някои американски психолози не всички са способни на такова виждане – според тях има категория хора, които по природа страдат от проблемна слепота. В действителност способността за виждане на проблемите, както и всяка друга творческа способност, просто не е еднаква у всички, но подлежи на развитие. Същността на тази черта се състои в това, че човек, привиквайки към определени условия, запазва способността си не само да забелязва техните най-малки изменения, но и при обичайното им състояние да вижда нови страни да си поставя и нови въпроси за същността на тези условия, ситуации, обекти. Редица изследователи сочат, че много ученици не са научени да задават въпроси. Липсата на такава практика да се използват въпроси води до това, че понякога 90-95 % от учениците изобщо не поставят въпроси. По такъв начин не се развива, а се подтиква умението да се види проблемата – една от най-важните характеристики на творческата дейност!

Следваща черта на творческата дейност е виждането на новата функция на познат обект. В зависимост от ситуацията човек е способен в един и същ обект да види ново, понякога неочаквано предназначение.

Друг важен момент представлява виждането на структурата на обекта, който предстои да бъде научен. Същността му се заключава в бързото, понякога мигновено обхващане на частите, елементите на обекта и тяхното съотнасяне един с друг.

Съществени черти са и: умението да се видят алтернативите на решението, както и алтернативният подход при неговото търсене. Същността е в склонността да се допускат различни решения, различни пътища за решение, във възможността за разглеждане на обекта от различни, понякога противоречиви страни. Умението да се комбинират по-рано известните начини на решение на проблема по нов начин, умение да се създаде оригинален начин на решение, макар, че са известни и други начини.

Творчеството по своята природа изисква оригиналност, умение човек да се откаже от стереотипите в дейността, в знанията, макар, че без такива стереотипи като негова основа то е невъзможно. Само след овладяване на интелектуалните свойства, които тези черти предполагат, може да се осъществява тяхното по-нататъшно развитие до равнище, обусловено от природните предразположения и усърдието. Ако тези свойства не се формират в определена възраст, могат да се пропуснат твърде богати възможности. Психолозите обръщат внимание на това, че на всяка сфера от културата /емоционална, моторна, интелектуална/ съответства особено чувствителна възраст/ напр. за интелектуалните структури завършват формирането си до 13 –14год. Пиаже [3].

Характерна обща особеност за изброените черти на творческата дейност е, че те не се усвояват в резултат на получаване на словесна информация или показване начина на действието, а като продукт, като резултат от действието. Тъй като творческата дейност винаги е предметна, като условие и средство за нея служат наличните знания, навици и умения, наличния опит за умствено търсене, предлагани в процеса на

дейността. Те се обединяват в средства за творческа дейност. Но без формирани интелектуални структури знанията не могат да бъдат преобразувани в съответствие с решаването на проблема. Важен момент са мотивите, без които средствата не се включват в действие. Трети елемент е самият процес на реализация на творческите процедури, самата творческа дейност. Четвърти елемент е продуктът на тази дейност, възплъщаващ се в нови знания, нови способности за дейност, нов опит за творческа дейност. Предварителните знания са непременно условие за самостоятелно придобиване на нови знания в резултат на търсенето. Отдавна е установено и доказано, че не е възможно знанията, уменията и навиците да се предават пасивно. Те се формират само в процеса на активна лична позиция и лично участие на учащите се. Необходимостта и значението на самостоятелната работа се обяснява именно с тази психологична закономерност на обучението.

Формирането на познавателната самостоятелност на творческо равнище предполага определена система от средства и начини на обучение. Необходимо е да се използват всички методи на проблемното обучение /проблемно изложение, частично-изследователски и изследователски методи/, учениците да овладеят знанията в строга система да се развиват уменията им да систематизират разнородни знания, съчетаване на всички форми на работа с оглед достигането на оптимално равнище на познавателната самостоятелност и целите на самообразованието.

Прегледът на литературата показва, че е налице голямо разнообразие както по отношение на теоретичните постановки относно същността, така и по отношение на класификацията на видовете самостоятелна работа.

Като критерий за класификация на самостоятелната работа се посочват източника на знания, характера на познавателната дейност на учениците, степента на самостоятелност, дидактическото ѝ предназначение и др. Но независимо от използването на различни критерии за класификация, рязка граница между различните видове самостоятелна работа не съществува. Така например ученическият опит може да се провежда в зависимост от степента на самостоятелност на различни нива: подражателно, преобразуващо, творческо, изследователско и т. н. Някои видове се използват много повече в сравнение с други. Това се определя от възрастта на учениците, от дидактическата цел, от материалната обезпеченост и т. н.

Видове самостоятелна работа:

- Според критерия характер и степен на самостоятелност на ученика в дейността самостоятелната работа бива: по образец, реконструктивна, вариативна, творческа
- Според характера на действията на ученика – възпроизвеждаща, аналитична, евристична, практическа, изследователска
- От източника на информация за учениците – с учебника, с натурални обекти, с изобразителни обекти/нагледни пособия/, с научно популярна литература, самостоятелна работа с комплексен характер
- От степента на самостоятелност на учениците – подражателна, преобразуваща, продуктивна, творческа
- Според дидактическата цел – за придобиване на нови знания, за прилагане на знанията, за систематизиране на знанията, за проверка и оценка на знанията
- Според използваните методи – наблюдение, учебен експеримент, работа с учебника и научно-популярна литература, решаване на логически и практико-приложни задачи, практическа работа

- От начина на организация на познавателната дейност – фронтална, групова, индивидуална
- От мястото на самостоятелната работа в дидактическата структура на урока – при актуализиране на знания, за усвояване на знания, за проверка и оценка на знания
- Според отразяването на самостоятелната работа – писмена, устна

Трябва да се подчертае, че посочените видове самостоятелна работа са свързани помежду си, произтичат една от друга и взаимно се допълват. По-ниските степени на самостоятелна работа се включват във всички по-висши от нея и затова по-често се използват в обучението.

Самостоятелната работа може да се проведе фронтално, групово и индивидуално. Целесъобразно е системата от въпроси и задачи да се дава в няколко варианта и да се съчетават в урока фронталната форма на самостоятелна работа с индивидуалната и груповата.

Има се предвид взаимовръзката между самостоятелната работа, самостоятелната дейност и самостоятелността – самостоятелната работа е методическо средство за осъществяване на самостоятелната дейност, която чрез самостоятелността на ученика изразява неговата личностна характеристика.

Разглежда се самостоятелната работа като компонент на самостоятелната дейност.

REFERENCES

1. **Bozhkov, N., 1989:** Rukovodstvo za seminarni uprazhneniya po didaktika na trudovopoliteh nicheskata podgotovka, Blagoevgrad, 1989
2. **Vitanov, L., 1999:** Produktivni strategii na obuchenie po tehnika i tehnologii v nachalnite klasove, Sofia, 1999
3. **Gencheva, M., 1988:** Ergonomichni iziskvaniya kum uchebno-vuzpitatelniya protshes po trudovo obuchenie, Varna, 1988
4. **Nikiforova, I., 1981:** Myastoto na didakticheskite sredstva za organizirane na poznavatelната deynost na uchenitshite, Prof. obrazovanie, br. 12, Sofia, 1981
5. **Petrov, I., Lerner, I., 1977:** Poznavatelната samostoyatelnost na uchenitshite, Narodna prosveta, Sofia, 1977